

## OCJENE I PRIKAZI

Milan MIHALJEVIĆ; Jasna VINCE, *Jezik hrvatskoglagoljskih Pazinskih fragmenata*. Hrvatska sveučilišna naklada, Državni arhiv u Pazinu, Staroslavenski institut, Zagreb, 2012., 175 str.

Jedna je od osnovnih zadaća paleokroatistike otkriti, opisati, raščlaniti i iznijeti na vidjelo bogato stvaralaštvo hrvatskoglagoljske pismenosti. Time ona doprinosi povijesti hrvatskoga jezika i književnosti jednako kao i sveukupnim saznanjima o povijesti knjige i kulturnom naslijeđu srednjovjekovne Europe. Monografija *Jezik hrvatskoglagoljskih Pazinskih fragmenata* ogledni je primjer kako bi ostvarenje te zadaće trebalo izgledati.

Proizišla iz pera vrsnih poznavatelja hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika i dugogodišnjih suradnika Milana Mihaljevića i Jasne Vince ova je studija posvećena neveliku, ali važnu korpusu koji prethodi tzv. »zlatnomu dobu hrvatskoga glagolizma«. Riječ je o sedamnaest *Pazinskih fragmenata* od kojih je jedanaest u 19. stoljeću pronašao Ivan Kukuljević Sakcinski, a identificirao Vjekoslav Štefanić na čiji se opis potom nadovezala Biserka Grabar. Ostalih je šest fragmenta 2010. godine opisala i izdala Anica Nazor. Svi su fragmenti pripadali istomu apokrifno-legendarnomu zborniku iz prijelaznoga razdoblja hrvatskoga glagoljaštva (kraj 11./ poč. 12. st. – poč. 14. st.). Cilj je knjige, kako ističu autori u *Uvodu*, »ne samo na jednom mjestu prikupiti činjenice i spoznaje koje su iznijeli raniji istraživači, nego i sami doći do novih spoznaja te dati sustavnu sliku o jeziku fragmenata, a time i stanju hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika na početku 14. st.« (str. 6). Valja reći kako je cilj ispunjen i paleoslavistička ga, slavistička i kroatistička javnost sa zahvalnošću prima na znanje.

Knjiga započinje poglavljem naslovljenim *Pazinski fragmenti* koji do-

nosi podroban *Opis i sadržaj* zadanoga hrvatskoglagoljskog korpusa te *Karakteristike* njegova pisma. Pazinskih je fragmenata sadržajno osam. Odlomak *Legende o sv. Eustahiju* (Eust) jedan je od najstarijih slavenskih hagiografskih tekstova prevedenih s grčkoga čija se hrvatskoglagoljska inačica prijevodom i hagiografskom tradicijom razlikuje od druge poznate, one koja pripada Kijevskoj Rusiji. Najstarijoj poznatoj redakciji intrigantne predpovijesti Kristova križa pripada odlomak *O križnom drvetu* (Lign), a sadržajno se slaže s cjelovitim tekstom zabilježenim u mlađem *Petrisovu zborniku* (1468.). Predložak je ovoga apokrifa još uvijek nepoznat. Znatiželju je srednjovjekovnih čitatelja budila i Marijina sudbina nakon događaja opisanih u *Djelima apostolskim*. Svjedoče to i grčka i latinska inačica, ali i nekoliko hrvatskoglagoljskih prijepisa apokrifa *O Bogorodičinoj smrti* od kojih je jedan i pazinski (Trans). Posebnost je pak *Nikodemova evanđelja* sadržana u činjenici da je riječ o jednom od rijetkih tekstova koji su još u razdoblju starocrkvenoslavenskoga kanona bili prevedeni s latinskoga jezika, i to na hrvatskom prostoru. Pazinska je inačica toga prijevoda (Nic) najstarija i najbolje tradirana. Jedini je zasada sadržajno neidentificirani pazinski fragment *Odlomak neodređene homilije* (Serm) što nije prepreka njegovoj jezičnoj raščlambi. Preko grčkoga je predložka u hrvatskoglagoljsku književnost došao tekst sirskoga podrijetla posvećen *Mučenju sv. Jakova Perzijanca* (Jac). O mučeništvu je riječ i u *Pasiji sv. Anastazije* čija je pazinska inačica (Anas), kao i sve slavenske inačice, prevedena s latinskoga jezika. Konačno, nije čudno da je drevni pazinski zbornik o čijem postojanju svjedoče *Pazinski fragmenti* sadržavao jedan od antologijskih srednjovjekovnih apokrifnih tekstova: *Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera*. Pazinska je inačica ove pustolovine (AnMat) ujedno i najstariji sačuvani slavenski apokrifni tekst uopće. Karakteristike pisma svih navedenih tekstova potvrđuju dataciju ustanovljenu od V. Štefanića. Riječ je o samom početku 14. stoljeća, što znači da su još uvijek vidljiva obilježja starije, oble glagoljice.

Poglavlje naslovljeno *Grafija i fonologija*, autora M. Mihaljevića, koje u potankosti raščlanjuje spregu grafijskih i fonoloških osobitosti, između ostaloga, potvrđuje legitimaciju *Pazinskih fragmenata* kao tekstova krčko-istarske, a ne zadarsko-krbavske provenijencije. Pokazuju to, primjerice, tendencija ispuštanja jakoga poluglasa u završnom slogu ili odraz jata koji ni na jednom mjestu nije zamijenjen samoglasnikom *i*. Osim toga, ovdje se

mogu izdvojiti neki neobični rezultati provođenja i bilježenja fonoloških promjena u *Pazinskim fragmentima* poput prijedložnoga izraza *pret' toboû* (Anas 1b) ili jednačenje *r* sa *l* u instrumentalu množine ženskoga roda *ple-pelicami* (Nic 4b).

J. Vince potpisuje sljedeća dva poglavlja. Prvo od njih, *Morfologija*, započinje utvrđivanjem zapaženih *Gramatičkih kategorija* u jeziku fragmenata, a to su: *Broj, Padež, Rod, Živost, Određenost* i *Glagolske kategorije* (poput stanja, načina, vida, gotovosti, determiniranosti i drugih). Obradeno je svih deset vrsta riječi (u potpoglavljima naslovljenima *Imenice, Zamjenice, Pridjevi, Brojevi, Prilozi, Čestice, Prijedlozi, Veznici* i *Uzvici*), pri čemu su prijedlozi i veznici svoju daljnju obradu pronašli i u onom posvećenu *Sintaksi*. I ovdje se, kao uostalom u cijeloj studiji, jezična raščlamba provodi smještanjem u širi hrvatski crkvenoslavenski kontekst koji autorima, kao što je već rečeno, nije ni najmanje stran. Identificirane su brojne morfološke osobitosti, pravilnosti, iznimke i zanimljivosti od kojih se mogu izdvojiti: imenice *dualia tantum* (npr. dvojina *rucê* se rabi i za više pari ruku, a ne samo za jedan); negenitivni («neživi») oblik za akuzativ imenice koja označuje živo (npr. kod imenice *člověkb*), nesinkretizirani oblik za vokativ kratkoga pridjeva u izrazu *bezakon'ničē vsego zla pl'ne* (Anas 1c), dulji oblik niječne zamjenice *niedinb* (*niedini grêhb* Nic 2c) i dr. Morfološki opis uključuje i pogled na tvorbu motiviranih riječi, odnosno na tvorbu imenica, zamjenica, pridjeva, glagola i priloga. Za neizvedene vrste riječi identificira se postanje ukoliko je poznato te se navodi njihov udio u tvorbi drugih riječi. Potonje se zapravo odnosi na prijedloge.

*Morfologija* je, razumljivo, autorici bila polazište za *Sintaksu* u kojoj se jezični materijal obrađuje raščlambom i opisom vrsta riječi i njihovih oblika u različitim sintaktičkim ulogama. Takav je pristup iznjedrio četiri cjeline nazvane *Sintaksa padeža, Glagol, Nijekanje, upit, poticaj* i *usklik* te *Složene rečenice*. Od zanimljivosti se ovdje mogu izdvojiti: subjekt u instrumentalu sredstva (*usti svoimi g(lago)letb* (Nic 1d)); nepotvrdenost prostornoga značenja instrumentala (uobičajenoga u kasnijem hrvatskom crkvenoslavenskom); oblikovanje sadržaja kao objekta uz *verba dicendi* i slične glagole pomoću prijedloga *otb* i genitiva (*moisêi i proroci pēše ot muki see* (Nic 3b)), dativ apsolutni nefinitnoga oblika u svijesti glagoljaša jednakovrijedan finitnom predikatu (na što upućuje upotreba veznika *i*

među njima); poimanje raja kao plohe na što upućuje prijedlog *na* (*budet' tĕlo tvoe čьstnoe prĕloženo na rai* (Trans 3a)); prezent kao imperativ bez poticajne čestice *da*; nepotvrđenost perfekta nesvršenih glagola, odnosno dopumbena razdioba između perfekta i imperfekta i dr. U nezavisnosložene rečenice autorica je, osim sastavnih, suprotnih i rastavnih, ubrojila i izuzetne, zaključne, objasnidbene te načinske koje obuhvaćaju i poredbene. Od zavisnosloženih rečenica u *Pazinskim* su *fragmentima* potvrđene mjesne, vremenske, načinske, uzročne, namjerne i pogodbene te objektne (izrične, zavisnoupitne, zavisnopoticajne i odnosne), subjektne i atributne rečenice. Sve su rečenice identificirane odgovarajućim veznim sredstvima, ali i drugim obilježjima, npr. upotrebom određenoga glagolskoga načina, oblika ili glagolske konstrukcije. Potpoglavlje *Upravni i neupravni govor* dobrodošao je nadrečenični odnosno diskurzni uvid u načine prenošenja tuđih riječi i oblikovanje teksta. U zadanome su korpusu potvrđena čak četiri načina prenošenja: dva upravna i dva neupravna.

Šesti dio ove studije, autora M. Mihaljevića, posvećen je korpusu od 959 leksema koji čine *Leksik* zasada poznatih *Pazinskih fragmenata*. Osim većine slavenskih leksema, potvrđeni su i grecizmi, latinizmi, hebrejizmi, germanizmi (zapravo stare posuđenice), protobugarizmi i jedan orijentalizam (*biserъ* (Anas)). Među slavenskim riječima izdvojeni su moravizmi (panonizmi), ohridizmi i preslavizmi. Prilično konzervativan leksik sadrži, između ostaloga, i 26 kroatizama. Osim usporedbe s građom sadržanom u najobuhvatnijem rječniku starocrkvenoslavenskoga jezika (*Slovník jazyka staroslověnského*, 1959. – 1997.) te s građom *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (1991. –), autor daje i podroban uvid u složenice i njihov nastanak, odnosno tvorbu.

*Zaključak* pokazuje da umješna jezična raščlamba nije sama sebi svrhom, nego postaje argumentom za zaključke širega dosega od onoga strogo lingvističkoga. U ovom slučaju to se odnosi na približnu identifikaciju mjesta nastanka izgubljenoga zbornika kojem su *Pazinski fragmenti* pripadali i koji je »bio prepisan na sjevernočakavskom području, možda čak u Istri gdje su fragmenti i pronađeni« (str. 116). Osim toga, dragocjen je i zaključak koji svjedoči o tome kojim su putevima i iz kojih smjerova glagoljaši pribavljali predloške. Istočnojužnoslavenski elementi u fonologiji i sintaksi te posebno preslavizmi u leksiku pokazuju da je predložak došao »s jugoistoka, preko

ohridske književne škole, a to, zajedno s ćirilskim retkom u *Supetarskom ulomku* iz 12. st. pokazuje da je tzv. južni put dosezao do krajnjega sjeverozapada glagoljaškoga područja, tj. sve do Istre« (str. 116).

Nakon popisa *Literature* slijede dva *Priloga* koje je priredio M. Mihaljević. Prvi sadrži *Tekstove*, tj. transliteriranu inačicu glagoljskoga korpusa na kojem su autori izvršili svoju lingvističku i filološku raščlambu. Tako posredovani *Pazinski fragmenti*, s razriješenim kraticama i rekonstruiranim dijelovima, dostupno su i zanimljivo štivo za svakoga čitatelja željnoga uvida u daleku prošlost hrvatske i europske književne prakse. Latiničnu transliteraciju prate i snimke u boji izvornih glagoljskih dokumenata. Azbučnim redosljedom nanizan *Popis riječi potvrđenih u »Pazinskim fragmentima«* s pridodanim podacima o fragmentima u kojima su potvrđeni dobrodošao su prilog budućim leksičkim i leksikografskim istraživanjima koja neće smjeti zaobići taj drevni korpus.

Ova knjiga visoko podiže razinu očekivane kakvoće jezikoslovnih raščlambi povijesne i suvremene građe, pogotovo onih monografskoga tipa. Posebno treba izdvojiti temeljitu upućenost autora u problematiku koja se, između ostaloga, ogleda i u popisu literature čije su jedinice na različitim slavenskim i neslavenskim jezicima objavljene u vremenskom rasponu od 1887. do 2011. godine. Osim toga, vrlo je vrijedan doprinos primjena komparativne tj. usporedne metode. Kontekst u odnosu na koji se opisuju *Pazinski fragmenti* obuhvaća »klasični« hrvatski crkvenoslavenski odnosno jezik spomenika iz »zlatnoga dobu hrvatskoga glagolizma« kao i starocrkvenoslavenski jezik te jezike ustanovljenih predložaka, grčki i latinski. Nerijetko se za pojedina jezična obilježja nudi usporedba i s kasnijim hrvatskim povijesnim idiomima kao i sa suvremenim hrvatskim jezikom. Ukratko, studioznost kojom su autori pristupili svomu predmetu ne gubeći uvid u cjelinu i odnos s njom priskrbila je ovoj knjizi iscrpnost koja bi trebala postati standardom za sva buduća slična izdanja.

ANA KOVAČEVIĆ